

Waar komt de naam Schiphol vandaan? Heeft Abel Tasman inderdaad Tasmanië ontdekt? Waarin onderscheidt een terp zich van een wier? Dit soort vragen kunnen rijzen als je met de vinger over de landkaart gaat. Riemer Reinsma gaat er in zijn tweemaandelijks rubriek 'Namen op de kaart' op in.

Van Loevestein tot Nichtenstein

Niemand staat er tegenwoordig nog bij stil dat een grote groep Nederlandse namen voor steden, dorpen en gebouwen een achtervoegsel met een Duitse herkomst heeft: namen die op *-stein* eindigen. Ze hebben een oer-Nederlandse uitstraling – Loevestein, Eikenstein, Ravenstein – en worden dan ook al heel lang als puur Nederlands gevoeld. Dat blijkt ook uit de manier waarop het achtervoegsel gespeld wordt. Zo maken we van de *ei* vaak een *ej*, iets waar een Duitser nooit op zou komen. Ook de *i-grec* is populair (*-steyn*) – maar die komt in het Duits dan weer wél voor. Zo ligt er in de Duitse deelstaat Saksen-Anhalt een plaats met de naam Freyburg an der Unstrut.

■ SJIEKDOENERIJ

De oorspronkelijke betekenis van het Duitse woord *stein* was 'rots' of 'rotsblok'; later ontwikkelde zich daaruit de betekenis 'stenen gebouw', en in het bijzonder 'kasteel'. Dezelfde betekenisontwikkeling deed zich voor bij het Nederlandse woord *steen*. Maar daarbij moeten we wel bedenken dat het Nederlandse *steen* in de kasteelbetekenis vrijwel alleen in Vlaanderen (en Zeeuws-Vlaanderen) voorkwam.

Een Zeeuws dorp dat (waarschijnlijk) naar een kasteel genoemd is, is Sint-Jansteen. In andere delen van het taalgebied sprak men van een 'borch' of een 'casteel'. Er bestond voor de inwoners van (Zeeuws-)Vlaanderen dus strikt genomen geen enkele noodzaak het Duitse woord *stein* te importeren. Er moet dus een bijzondere reden zijn geweest om *stein stein* te laten. En dat klopt: het ridderwezen in het aangrenzende Duitse Rijnland genoot in onze streken een enorm prestige. De adel was daar veel machtiger en omvangrijker dan in het huidige Nederland, en de indrukwekkende Duitse kastelen stonden in hoog aanzien.

Zijn er dan helemaal geen Nederlandse plaatsnamen waar de spelling *stein* níét uit Duitsland is komen overwaaien? Toch wel. In een groot deel van Nederlands Limburg – onder andere in Maastricht en Grathem – zegt men niet



Hagestein (provincie Utrecht), een van de eerste plaatsen met het Duits-adellijke achtervoegsel *-stein*.

'been' en 'steen' maar 'bein' en 'stein' (dat vroeger zowel 'steen' als 'kasteel' betekende). Zo is de naam van het Limburgse dorp Stein – genoemd naar een kasteel – niet uit het Duits geïmporteerd, het is gewoon de plaatselijke dialectvorm, die overigens via een omweg ook nog buiten de provincie bekend is geworden. Het Zuid-Hollandse dorp Stein, een onderdeel van de gemeente Vlist, is genoemd naar de Limburgse familie Van Stein, die hier in de veertiende eeuw goederen bezat. En die familie heette op haar beurt naar het dorp van herkomst, het Limburgse Stein. Van Duitse sjiekdoenerij was hier, in het Zuid-Hollandse Stein, dankzij dat Limburgse Stein dus ook al geen sprake.

■ BOMMELSTEIN

De *stein*-mode is begonnen in de dertiende eeuw. Een van de eerste plaatsen die het Duits-adellijke achtervoegsel kregen, is Hagestein (in de provincie Utrecht), dat net als het Zuid-Hollandse Stein in het gebied ligt waar men vandoord 'steen' zegt (maar dus niet als aanduiding voor een kasteel). De naam Hagestein is voor het eerst aangetroffen in 1274, gespeld als *Hagesteine*; *hage* betekende 'heg' of 'omheind gebied'. Hagestein is nu de naam van een dorp, maar het is genoemd naar het kasteel dat er ooit heeft gestaan.

Modes duren meestal kort, maar *stein* vormt een hardnekkige uitzondering. Een mooi bewijs levert het Drentse gehucht Blijdenstein. Hoewel daar nooit een kasteel heeft gestaan, kreeg het plaatsje in de loop van de tijd toch dat achtervoegsel *-stein*. Dat gebeurde sluipenderwijs, en het gebeurde in vier stappen. In 1152 heette het dorp nog Bliedenstat ('blijje plaats'; *stad* betekende hier 'plaats'). Maar *stad* veranderde in *stede*, en in 1363 verscheen de vorm *Bliedensteden*. Vrij kort daarna viel de tussenklink *d* uit (geen ongewoon verschijnsel, denk aan *weder* en *weer*), en zo dook in 1494 de spelling *Blydensteen* op. En toen kon na verloop van tijd de Duitse mode toeslaan: *Blijdensteen* werd *Blijdenstein*. Dat gebeurde in 1811, naar de *Encyclopedie van Drenthe* (2003) meldt.

En nu? Ook in onze tijd hangt er nog altijd een reuk van deftigheid om het achtervoegsel *-stein*. Zo gaf Marten Toonder het kasteel van zijn statusbeluste hoofdpersoon Olivier Bommel de naam Bommelstein. En ook sommige fictieve plaatsnamen zinspelen op deftigheid en status. Iemand die uit Nichtenstein komt, is een homo. En het is niet moeilijk te raden wat iemand doet die van Wippenstein gaat. ■

